

UDK 327(4-672EU:497.1+496.5)
Biblid 0543-3657, 77 (2026)
God. LXXVII, br. 1195, str. 29–46
Pregledni naučni rad
Primljen: 04. 07. 2025.
Revidiran: 05. 03. 2026.
Prihvaćen: 27. 02. 2026.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2026.77.1196.2
CC BY-SA 4.0

*Jefimija GAVRILOVIĆ¹,
Dragana DABIĆ²*

Uloga Evropske unije u oblikovanju spoljnopolitičkih orijentacija zemalja Zapadnog Balkana: studija slučaja Republike Srbije i Republike Albanije

SAŽETAK

U radu se istražuje uloga Evropske unije u oblikovanju spoljnopolitičke orijentacije zemalja Zapadnog Balkana, putem komparativne analize slučajeva Srbije i Albanije. Cilj istraživanja je da se ukaže na činioce koji dovode do različitih ishoda evropeizacije u regionu, kao i da prikaže delotvornost, odnosno ograničenja normativne uloge Unije u oblikovanju spoljne politike država kandidata. Teorijski okvir rada zasniva se na konceptu normativne moći EU i teoriji evropeizacije, putem kojih se objašnjava na koji način EU nastoji da prenese svoje norme i vrednosti na države kandidate, kao i način na koji te države ove vrednosti i norme internalizuju u njihovim političkim sistemima ili odbacuju. Zatim su uporednom i kvalitativnom metodološkom analizom predstavljeni spoljnopolitički instrumenti EU koje primenjuje u odnosima sa zapadnobalkanskim državama, kao i različite spoljnopolitičke orijentacije Srbije i Albanije. Odnosi između EU i zemalja kandidata zavise od nacionalnog konteksta svake pojedinačne države, istorijskog nasleđa, geopolitičkih prioriteta i političkih narativa, ali i od kredibiliteta procesa

¹ Studentkinja master akademskih studija na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. E-mail: jefimijagavriloVIC01@gmail.com.

² Naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: ddabic@diplomacy.bg.ac.rs., ORCID: 0000-0001-6427-4244

proširenja i dosledne primene mehanizama uslovljavanja. Zaključuje se da je uloga EU u regionu Zapadnog Balkana diferencirana i uslovljena, kako mehanizmima koje primenjuje u procesu evropeizacije, tako i unutrašnjim karakteristikama država kandidata i ukazuje na potrebu za preispitivanjem postojećih politika Unije i jačanje društveno-političke volje država regiona da internalizuju evropske vrednosti i norme.

Ključne reči: Evropska unija, evropeizacija, normativna moć, spoljna politika, ZSBP, Zapadni Balkan, Srbija, Albanija.

The role of the European Union in shaping the foreign policy orientations of Western Balkan countries: a case study of the Republic of Serbia and Republic of Albania

SUMMARY

This paper explores the role of the European Union in shaping the foreign policy orientation of Western Balkan countries through a comparative case study of Serbia and Albania. The aim of the research is to indicate the factors leading to different outcomes of Europeanization in the region, and to demonstrate the effectiveness and limitations of the EU's normative influence on the foreign policies of candidate countries. The theoretical framework is based on the concept of the EU's normative power and the theory of Europeanization, which combined explain how the EU seeks to transfer its norms and values to candidate countries, and show ways in which those countries either internalize or reject those norms and values. Through comparative and qualitative methodological analysis, the paper presents the EU's foreign policy instruments applied in its relations with Western Balkan countries, as well as the different foreign policy orientations of Serbia and Albania. The EU is a unique actor in the region, whose impact is conditioned by the specific national context of each country, historical legacies, geopolitical priorities, and political narratives, as well as by the credibility of the enlargement process and the consistent application of conditionality mechanisms. The paper concludes that the EU's role is differentiated and conditioned both by the mechanisms it applies in the Europeanization process and by the internal characteristics of candidate countries, pointing to the need for reevaluation of the existing EU policies and strengthening the socio-political will of regional states to internalize European values and norms.

Keywords: European Union Europeanization, normative power, Western Balkans, foreign policy, CFSP, Serbia, Albania.

Uvod

U poslednje tri decenije Evropska unija (EU, Unija) pozicionirala se kao jedinstveni spoljnopolitički akter i normativna sila koja utiče na unutrašnje političke i institucionalne reforme u regionu Zapadnog Balkana. Nakon Solunskog samita 2003. godine, kada je zemljama regiona zvanično potvrđena mogućnost dobijanja statusa punopravne članice EU, proces evropskih integracija postao je centralni spoljnopolitički prioritet ovim državama i osnov za održavanje političke stabilnosti i ekonomskog razvoja. U cilju uspešnog oblikovanja spoljnopolitičkih orijentacija i evropeizacije država kandidata, EU primenjuje čitav spektar spoljnopolitičkih instrumenata, kao što su politika uslovljavanja, institucionalizovani pregovarački proces, finansijska pomoć i diplomatski dijalog. U tom procesu EU ostvaruje sveobuhvatan uticaj na nacionalne politike, pri čemu države regiona pristaju na delimičan prenos suvereniteta radi usaglašavanja sa normativnim i vrednosnim sistemom Unije. Upravo ovo postepeno prilagođavanje i usvajanje evropskih vrednosti čini EU posebnim akterom u poređenju sa drugim spoljnim silama koje deluju u regionu, i čiji se uticaj ne temelji na dubljoj institucionalnoj integraciji. Shodno tome, EU zauzima značajnu poziciju u oblikovanju kako spoljnopolitičke orijentacije, tako i unutrašnje reforme država Zapadnog Balkana.

Međutim, proces evropeizacije Zapadnog Balkana ograničen je brojnim strukturnim i političkim izazovima koji proističu kako iz regiona, tako i iz same EU. Dakle, iako formalno postoji konsenzus o pristupanju EU, zemlje ovog regiona pokazuju različiti stepen napretka, spoljnopolitičke usklađenosti, nivoa društveno-političke volje, kao i otvorenosti prema međunarodnim akterima koji zastupaju suprotstavljeno viđenje globalnih odnosa. U tom kontekstu, relevantno je analizirati u kojoj meri i na koji način EU, kao normativna sila, oblikuje spoljnopolitičke orijentacije zemalja Zapadnog Balkana, s posebnim osvrtom na slučajeve Srbije i Albanije.

Srbija i Albanija su odabrane kao konkretne studije slučaja u ovom radu, iz razloga što predstavljaju države sa različitim geopolitičkim orijentacijama, istorijskim nasleđem, političkim narativima, kao i različitim stepenom usklađenosti sa spoljnom politikom EU. Albanija dosledno zastupa proevropsku spoljnopolitičku orijentaciju, percipira se kao pouzdan partner EU u ovom domenu i evropske integracije posmatra kao temeljni identitetski okvir svoje spoljne politike. Međutim, delotvornost procesa evropeizacije je ograničena usled postojanja ozbiljnih strukturnih izazova, pre svega u oblastima vladavine prava, borbe protiv korupcije i izgradnje nezavisnih demokratskih institucija. Nasuprot ovako jasno artikuliranoj spoljnopolitičkoj orijentaciji, Srbija vodi multivektorsku spoljnu politiku, nastojeći da balansira između puta ka članstvu u EU i

strateške saradnje sa alternativnim partnerima, kao što su Rusija i Kina. Ovakva postavka omogućava uvid u dva različita spoljnopolitička pristupa unutar istog regionalnog i institucionalnog okvira evropskih integracija, što pruža osnov za analizu činilaca koji usmeravaju i oblikuju spoljnopolitičke prioritete zemalja regiona.

U skladu s tim, osnovna hipoteza rada je da EU ima značajnu, ali diferenciranu ulogu u oblikovanju spoljnopolitičke orijentacije zemalja Zapadnog Balkana, koja zavisi od delotvornosti mehanizama EU koje primenjuje u procesu evropeizacije, kao i od unutrašnjih društveno-političkih okolnosti u posmatranim državama. Metodološki, rad se zasniva na komparativnoj studiji slučaja Srbije i Albanije, uz primenu kvalitativne analize relevantne akademske literature, zvaničnih dokumenata EU i nacionalnih država, kao i izjava političkih aktera. U pogledu strukture, rad se sastoji iz četiri poglavlja. U prvom delu obrađuje se teorijski okvir, s akcentom na teoriju evropeizacije i konceptu normativne moći EU, dok se u drugom delu razmatraju spoljnopolitički instrumenti EU koje primenjuje na države Zapadnog Balkana. Treći i četvrti deo posvećeni su analizi spoljnopolitičke orijentacije Srbije i Albanije ponaosob. Cilj rada je da se kroz komparativnu perspektivu ukaže na faktore koji dovode do različitih ishoda evropeizacije u regionu, kao i da prikaže delotvornost i ograničenja normativne uloge Unije u oblikovanju spoljne politike država kandidata.

Evropeizacija i normativna moć Evropske unije

Radi detaljnijeg razumevanja načina na koji EU oblikuje spoljnopolitičke orijentacije zemalja Zapadnog Balkana potrebno je razmotriti relevantne teorijske pristupe koji objašnjavaju njeno delovanje prema državama kandidatima za članstvo. Shodno tome, posebna pažnja posvećena je teoriji evropeizacije i konceptu normativne moći EU. Navedeni pristupi se fokusiraju na mehanizme, norme i političke procese kroz koje Unija projektuje svoje vrednosti i utiče na ponašanje drugih subjekata međunarodnih odnosa. U nastavku su razmotrene osnovne karakteristike pomenutih teorijskih koncepata, kao i njihova analitička relevantnost.

Teorija evropeizacije predstavlja pristup koji proučava sposobnost EU da utiče na transformaciju političkih i institucionalnih sistema država. U širem smislu, pojam evropeizacije možemo definisati kao proces kojim se pravila, vrednosti i uverenja EU integrišu u domaću političku strukturu, identitete i javne politike (Radaelli 2003, 30). Objašnjenje načina na koji države kandidati usvajaju navedene norme i prakse EU, kao i uslove pod kojima do toga dolazi, nude dva teorijska modela zastupljena u studijama evropeizacije – model spoljašnjih podsticaja (*external incentives model*) i model socijalnog učenja (*social learning model*).

Model spoljašnjih podsticaja je racionalistički model pregovaranja koji pojašnjava kako politika uslovljavanja deluje kao osnovni instrument EU u procesu evropeizacije država kandidata. U ovom pregovaračkom procesu učestvuju akteri koji nastoje da maksimiziraju sopstvenu korist, pri čemu razmenjuju informacije, pretnje i obećanja (Schimmelfennig and Sedelmeier 2004, 671–672). Dakle, da bi se evropeizacija uspešno odvijala potrebni su podsticaji u obliku nagrada i kazni koji menjaju koristi i troškove vlada u zemljama kandidata. Prema ovom modelu, EU postavlja usvajanje svojih normi, vrednosti i pravila kao uslov koji ciljane države moraju ispuniti u zamenu za određene nagrade (Schimmelfennig and Sedelmeier 2005, 15–16). U tom kontekstu, politika uslovljavanja zasniva se na strategiji podsticanja nagradom, pri čemu nagrade variraju od finansijske pomoći i preferencijalnih trgovinskih aranžmana, preko sporazuma o pridruživanju, do punopravnog članstva u Uniji (Schimmelfennig and Sedelmeier 2004, 672). Iz toga proizilazi da države koje ispune postavljene uslove stiču pravo na određene nagrade, dok se u suprotnom suočavaju sa uskraćivanjem očekivanih koristi, a u krajnjem slučaju i sa sankcijama (Ibidem, 672). Međutim, vlade država prihvatiće postavljene uslove samo ukoliko očekivane koristi premašuju troškove, odnosno ako su ponuđene nagrade veće od političkih i institucionalnih troškova usvajanja prava i politika EU.

Kako bi se razumela stvarna delotvornost mehanizma uslovljavanja, model spoljašnjih podsticaja analizira nekoliko ključnih faktora: preciznost postavljenih uslova, kredibilitet uslovljavanja, obim i dinamiku dodele nagrada, kao i visinu troškova usklađivanja. Sprovođenje efikasnog procesa kondicionalnosti zahteva od EU da jasno i precizno definiše uslove koje ciljane vlade treba da ispune kako bi dobile nagradu (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020, 814–833). U slučaju zemalja Zapadnog Balkana, Unija je revidirala svoju politiku proširenja i uspostavila strožije, opsežnije i kompleksnije uslove nego što su bili primenjivani na države u prethodnim talasima proširenja. Iako takvi uslovi mogu doprineti većoj preciznosti, istovremeno povećavaju troškove usvajanja i time umanjuju šanse za uspešnu evropeizaciju (Ibidem, 814–833). Kriterijum kredibiliteta odnosi se na doslednu primenu pretnje EU da će uskratiti nagradu u slučaju neispunjavanja uslova, kao i na pouzdanost obećanja da će nagraditi aktere koji ispune uslove (Ibidem, 814–833). Mehanizam uslovljavanja na Zapadnom Balkanu karakteriše nizak nivo kredibiliteta usled nepovoljnih stavova javnosti prema proširenju, oslabljeno interesovanje samih institucija EU za ovaj proces, postojanja bilateralnih sporova između pojedinih država članica i zemalja kandidata, kao i zbog prisustva uticaja drugih međunarodnih aktera koji nude alternativne podsticaje po nižim troškovima (Zhelyazkova, Damjanovski, Nechev and Schimmelfennig 2018, 26–28).

Proces evropeizacije biće učinkovitiji ukoliko su nagrade veće po obimu i konkretnije, a ne udaljene i neodređene (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020, 814–833). Iako države Zapadnog Balkana ostvaruju značajne ekonomske koristi i finansijsku pomoć od strane Unije, punopravno članstvo kao najviši oblik nagrade često deluje neodređeno i vremenski udaljeno. Na kraju, faktor troškova usklađivanja zavisi od ciljanih država i njihovih unutrašnjih troškova ispunjavanja zadatih uslova, posmatranih u najširem smislu. Politički i administrativni troškovi usklađivanja viši su za zemlje zapadnobalkanskog regiona no što su bili u slučaju država koje su Uniji pristupile 2004. godine. Od vlada ovih država se očekuje da prihvate stroža ograničenja i primene uslove koji zadiru u osetljiva pitanja nacionalnog suvereniteta i identiteta, što nosi visoke političke posledice po same nosioce vlasti (Ibidem, 814–833).

Za razliku od modela spoljašnjih podsticaja, model socijalnog učenja, zasnovan na socijalnom konstruktivizmu, polazi od pretpostavke da do evropeizacije dolazi kada države usvoje vrednosti, norme i identitete EU kao legitimne i usklađene sa sopstvenim kolektivnim identitetom, a ne zbog spoljašnjih podsticaja u vidu nagrade (Schimmelfennig and Sedelmeier 2005, 27–28). Efikasnost evropeizacije zavisi od toga u kojoj meri ciljane države percipiraju uslove EU kao legitimne i koliko je Unije sposobna da uveri domaće aktere u njihovu prikladnost (Zhelyazkova, Damjanovski, Nechev and Schimmelfennig 2018, 20). Dakle, legitimitet uslova raste kada se iste norme odnose i na države članice, i kada je uslovljavanje jasno formulisano, dok ubeđivačka moć EU dodatno jača ako se zemlje kandidati identifikuju sa evropskom zajednicom i ako postoji izraženija međusobna podudarnost vrednosti i normi (Ibidem, 20–21). U pojedinim državama zapadnobalkanskog regiona postoji nizak stepen identifikacije domaćih aktera sa vrednosnim sistemom i političkim identitetom Unije. Pored toga, potrebno je naglasiti da se modeli spoljašnjih podsticaja i socijalnog učenja mogu međusobno dopunjavati, jer podsticaji u obliku nagrada moraju biti u skladu sa nacionalnim identitetom, s obzirom na to da zahtevi koji zadiru u osetljiva identitetska pitanja često dovode do odluka vlada država koje odstupaju od logike troškova i koristi (Mandić 2020, 368).

U cilju sveobuhvatnijeg razumevanja uloge koju Unija ima u oblikovanju delovanja država Zapadnog Balkana, neophodno je razmotriti i koncept normativne moći EU. Ovaj teorijski okvir razvio je Ijan Manners (*Ian Manners*), koji percipira EU kao normativnu silu – aktera spoljne politike koji uobličava, usklađuje i prenosi norme i vrednosti u međunarodni sistem (Manners 2002, 252). Kao tipičan primer ispoljavanja normativne moći EU na međunarodnom planu, tj. njene „sposobnosti da oblikuje koncepcije ‘normalnog’ u međunarodnim odnosima“, on navodi uticaj EU na ukidanje smrtno kazne u značajnom broju država. Kako ističe u svom uticajnom članku s početka 21. veka, „sposobnost da se odredi šta prolazi kao ‘normalno’ u svetskoj politici je u krajnjem najveća moć od svih

(Ibidem, 253, više: Manners 2001).“ Prema Mannersu, ključne vrednosti koje čine osnovu normativnog identiteta EU su: mir, sloboda, demokratija, vladavina prava i poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda (Ibidem, 242). Dakle, EU oblikuje spoljnopolitičke orijentacije država ne putem prinude, već posredstvom direktnih i indirektnih podsticaja da se katalog normi i vrednosti internalizuje (postane neotuđivi deo) u njihovim unutrašnjim institucionalnim sistemima i političkoj kulturi. U odnosu sa državama Zapadnog Balkana, ovaj normativni uticaj najkonkretnije se manifestuje kroz politiku proširenja i kriterijume za članstvo, koji predstavljaju instrumente približavanja država kandidata normativnom okviru i vrednosnom sistemu EU. S jedne strane, posredstvom procesa pristupanja EU podstiče kandidate da preuzmu evropske norme i prakse, ne samo formalno kroz postupak harmonizacije zakonodavstva, već i kroz dubinsku transformaciju političkih sistema i razvoj demokratske političke kulture. S druge strane, kritičko sagledavanje sugerise da je poslednjih godina normativnost evropskog pristupa na Zapadnom Balkanu više prisutna u retorici nego u praksi. Na navedeno upućuje mlako reagovanje evropskih zvaničnika i državnika u pogledu regresija u domenu vladavine prava i generalno sveprisutnih tendencija „demokratskog nazadovanja“ u regionu, a što se racionalizuje širim strateškim motivima Unije na ovom prostoru. Na taj način se podrivaju osnovni principi na kojima počiva ideja o EU kao normativnoj sili (više: Dabić 2025).

EU kao jedinstveni akter na Zapadnom Balkanu

Nakon raspada SFRJ i turbulentne tranzicije, EU se pozicionirala kao centralni međunarodni akter u procesima stabilizacije i transformacije Balkana, kako u političkom i ekonomskom, tako i u bezbednosnom i društvenom smislu. Njeno delovanje u regionu prevazilazi uobičajene okvire spoljne politike, budući da se zasniva na sveobuhvatnom pristupu koji integriše različite aspekte unutrašnje politike EU, s ciljem postepenog usaglašavanja zemalja regiona sa institucionalnim i vrednosnim standardima Unije. U tom kontekstu, kao akter sa izraženim spoljnopolitičkim ambicijama, primenjuje širok spektar spoljnopolitičkih instrumenata – od politike proširenja kao osnovnog sredstva evropeizacije, preko trgovinskih i diplomatskih mera, finansijske i tehničke pomoći, do podsticanja regionalne saradnje.

Od 1999. godine EU je kroz Proces stabilizacije i pridruživanja uspostavila specifičan okvir saradnje sa zemljama Zapadnog Balkana, u cilju obezbeđivanja dugoročne stabilnosti regiona, jačanja međusobnih veza i postepenog omogućavanja njihovog približavanja Uniji (Đukanović 2020, 69). Na samitu „EU-Zapadni Balkan“ u Solunu 2003. godine, svim zemljama regiona je zvanično potvrđena evropska perspektiva i mogućnost punopravnog članstva. Da bi postale punopravne članice

države moraju da ispune opšte uslove, tzv. kriterijumi iz Kopenhagena i Madrida, zatim uslove koji su specifični i zajednički za države regiona, kao i konkretne uslove za svaku pojedinačnu zemlju regiona (Mišćević 2009, 151). Na taj način, Unija podstiče reforme u skladu sa svojim normama i vrednostima, koristeći mehanizam uslovljavanja. Dodatno, samit u Solunu predstavlja prekretnicu i u pogledu uspostavljanja foruma EU – Zapadni Balkan kao strateške platforme za vođenje dijaloga o pitanjima od zajedničkog interesa, koji se održavaju periodično, uglavnom na najvišem političkom nivou (Mišćević 2016, 137–138). Odnos EU i Zapadnog Balkana počiva na pravnim ugovorima, redovnim političkim dijalozima, kao i kontinuiranom angažmanu Evropske komisije i delegacije EU u regionu (Zweers, Shopov, Putten, Petkova and Lemstra 2020, 41). Iako je taj odnos često birokratizovan i opterećen obimnom dokumentacijom, upravo takav institucionalizovan pristup potvrđuje ambicije Unije da deluje kao normativna sila.

U okviru sveobuhvatne saradnje, dijalog EU sa zemljama regiona uključuje i teme iz oblasti spoljne politike i bezbednosti. Još od devedesetih godina EU je imala značajan uticaj na izgradnju mira i očuvanje stabilnosti na Balkanu, sprovodeći brojne civilne i vojne misije, među kojima su *EULEX* na Kosovu i *EUFOR Althea* u BiH i dalje aktivne. Bezbednosna saradnja odvija se u oblastima kao što su borba protiv organizovanog kriminala, suočavanje sa sajber pretnjama, suzbijanje trgovine oružjem i jačanje borbe protiv terorizma (The Diplomatic Service of the European Union 2025). Posebno je važno istaći da proces pristupanja obuhvata pregovaračko poglavlje „Spoljna, bezbednosna i odbrambena politika“, u okviru koga države kandidati postepeno prilagođavaju nacionalne spoljne politike sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU, pri čemu se od njih očekuje da svoje međunarodno delovanje sinhronizuju sa spoljnopolitičkim interesima i strateškim prioritetima Unije.

Zapadnobalkanske države su duboko ekonomski povezane sa EU, koja predstavlja njihovog vodećeg trgovinskog partnera, investitora i donatora. U nastojanju da ubrza i podrži proces ekonomskog razvoja i pospeši integraciju regiona, Unija je podsticala liberalizaciju trgovine i postepeno uvodila čitav niz instrumenata ekonomske saradnje. Značajnu ulogu u ovom odnosu ima i finansijska podrška, posebno kroz Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA), koji ima za cilj da unapredi reformske procese i olakša pripremu zemalja kandidata za članstvo. Pored toga, u okviru Novog plana rasta za Zapadni Balkan predviđeno je šest milijardi evra za podsticanje socioekonomskog napretka (Enlargement and Eastern Neighbourhood 2024), dok inicijativa *Global Gateway* ima ambiciju da mobilise 30 milijardi evra za ekonomski oporavak regiona, energetske tranziciju, infrastrukturu i podršku preduzetništvu (Couteau 2023, 12). Ovakva ekonomska saradnja doprinosi ubrzanju evropskih integracija,

podstičući ne samo ekonomsku konvergenciju već i demokratske reforme zapadnobalkanskih država.

Iako često zapostavljena, sociokulturna dimenzija delovanja EU ima značajnu ulogu u oblikovanju Zapadnog Balkana. Osnovna ideja je promovisanje diskursa koji podstiče približavanje regiona evropskim vrednostima i standardima. U tom kontekstu, projekti kao što su *Erasmus+*, *Creative Europe*, *Horizon 2020*, predstavljaju dalekosežni instrument EU, usmeren na stimulisanje akademske razmene, kulturne saradnje i inovativnih istraživanja (The Diplomatic Service of the European Union 2019). Takođe, EU pruža podršku lokalnim inicijativama civilnog društva i jačanju civilnog dijaloga u regionu, posebno u oblastima zaštite ljudskih prava (Lopandić i Konja 2010, 242–243). Ovakvo postupanje nastoji da se vrednosti i norme, van institucionalnog okvira, približe građanima Zapadnog Balkana i učine prihvatljivijim i legitimnim.

U pokušaju da sprovede što efikasniju evropeizaciju, EU aktivno promovise regionalnu saradnju kao jedan od temeljnih elemenata stabilizacije i pomirenja na Zapadnom Balkanu. Od kraja devedesetih godina do danas pokrenut je veliki broj regionalnih inicijativa, među kojima se posebno ističe Berlinski proces koji je inicirala Nemačka. Osnovni cilj ove inicijative jeste unapređenje infrastrukture, podsticanje rešavanja bilateralnih sporova među državama regiona, kao i suprotstavljanje uticaju trećih aktera, poput Rusije i Kine (Dopchie and Lika 2024, 163–164). Putem ovakvih inicijativa EU nastoji da Zapadni Balkan postepeno integriše u evropski politički, ekonomski i vrednosni prostor, i time marginalizuje prisustvo i spoljnopolitički uticaj trećih strana u region.

S obzirom na brojne instrumente kojima EU nastoji da oblikuje spoljnopolitičke i unutrašnje procese država kandidata, postavlja se pitanje u kojoj meri i na koji način se ta politika konkretizuje u specifičnim nacionalnim kontekstima. Različito političko okruženje, istorijsko iskustvo sa procesom evropskih integracija i spoljnopolitičke orijentacije su faktori koji utiču na kreiranje drugačijeg odnosa među državama kandidatima i EU. Dakle, uporedna analiza Srbije i Albanije, dve zemlje sa različitim stepenom angažovanja prema EU i spoljnopolitičkim pravcima, može pružiti uvid u domet i ograničenja evropskog delovanja.

Studija slučaja Republike Srbije

Uloga Evropske unije u oblikovanju spoljne politike Srbije je višeslojna, budući da putem Procesu stabilizacije i pridruživanja i primenom politike uslovljavanja podstiče unutrašnje reforme i usaglašavanje srpskog pravnog i institucionalnog okvira sa evropskim standardima (Srdan 2023, 111). Međutim, odnos ova dva aktera karakteriše složena dinamika u kojem se postojanje formalne posvećenosti evropskim integracijama često

ne podudaraju sa konkretnim spoljnopolitičkim postupcima i vrednosnim opredeljenjem donosioca odluka. Iako se u zvaničnim dokumentima punopravno članstvo u EU predstavlja kao strateški cilj, Srbija istovremeno održava i intezivira ekonomski i politički bliske veze sa Rusijom i Kinom, čime se ukazuje na sprovođenje spoljnopolitičkog balansiranja. Ministarstvo spoljnih poslova RS savremene odnose s Kinom definiše kao jedan od najznačajnijih stubova spoljne politike Srbije, pri čemu Srbija zauzima istaknutu poziciju u okviru kineskog formata 16+1. Istovremeno, Kina i Srbija su intenzivirale civilno-vojnu saradnju, kao i ekonomske odnose, podstičući ih rastom kineskih investicija i investicionim kreditima (Markovic and Wang 2021, 5–7). Ovakav razvoj bilateralnih odnosa značajno je oslabio strateški položaj EU u Srbiji, simultano smanjujući kredibilitet i legitimitet procesa evropeizacije i čineći troškove uslovljavanja višim. Umesto jasne vrednosne usmerenosti ka Evropi, Srbija nastoji da u nestabilnom geopolitičkom okruženju, ponekad u *ad hoc* maniru, maksimizira svoje koristi, čime se otvara prostor za alternativne uticaje i istovremeno relativizuje primat normativnog okvira EU kao jedinog orijentira za razvoj. Takav pristup dovodi u pitanje iskrenost srpskih političkih elita prema procesu evropeizacije, ali i samu sposobnost EU da transformiše spoljnopolitičku orijentaciju Srbije.

Od 2000. godine u zvaničnim dokumentima Srbije evropske integracije predstavljaju se kao osnovni spoljnopolitički cilj. Poseban značaj ima rezolucija o pridruživanju Evropskoj uniji, koju je Narodna skupština Republike Srbije usvojila 2004. godine. U dokumentu se ističe da je punopravno članstvo u EU strateški i nacionalni cilj; naglašava se da će usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama Unije biti jedan od prioriteta u radu Skupštine; poziva se Vlada Republike Srbije da izradi nacionalnu strategiju za pridruživanje Srbije i Crne Gore EU; i navodi se obaveza aktivnog promovisanja evropskih vrednosti i informisanja javnosti o značaju pristupanja u EU (Rezolucija o pridruživanju Evropskoj uniji 2004, 1–2). Nadovezujući se na ovaj akt, Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore u EU, koju je izradila Vlada Republike Srbije 2005. godine, na sveobuhvatan način analizira aspekte spoljne politike SCG/Srbije u kontekstu evropskih integracija i definiše strateški značaj pristupanja EU (Novaković 2013, 20–21). Pored toga, i Strategija nacionalne bezbednosti iz 2019. godine jasno navodi da su evropske integracije i članstvo u EU jedan od temeljnih nacionalnih interesa (Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije 2019, 10). Takođe, od 2000. godine u svim ekspezeima predsednika i premijera, evropske integracije su dosledno predstavljane kao jedan od primarnih spoljnopolitičkih prioriteta. Međutim, Srbija u nedostatku unutrašnjeg konsenzusa o spoljnopolitičkom delovanju, pored kontinuiranog isticanja evropskih integracija, istovremeno neguje bliske odnose sa drugim velikim silama koje takođe predstavlja kao ključne

spoljnopolitičke partnere. Ovakva dvostruka orijentacija označava ograničavajući faktor za uspešno sprovođenje procesa evropeizacije.

Uprkos postojanju brojnih nesuglasica u spoljnoj politici Srbije, formalno približavanje EU napreduje kroz pregovarački proces. Srbija je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU 2008. godine, čime je stekla status pridružene države, i kojim je uspostavljen pravni okvir za sprovođenje reformi u skladu sa evropskim standardima. Status kandidata za članstvo stekla je 2012. godine, a pristupne pregovore zvanično je započela 2014. godine. Do sada je otvorila 22 od ukupno 35 pregovaračkih poglavlja, među kojima su sva poglavlja u klasteru 1 (Osnove) i klasteru 4 (Zelena agenda i održiva proizvodnja) otvorena, dok su dva poglavlja privremeno zatvorena (Republika Srbija: Izveštaj za 2024. godinu, Saopštenje o politici proširenja EU za 2024. godinu, 109). Prema poslednjim preporukama Evropske komisije, Srbija je tehnički spremna za otvaranje klastera 3 (Konkurentnost i inkluzivni rast) (Ibidem, 109). Ipak, evrointegracija i razvoj pregovora u velikoj meri zavise od napretka u dijalogu Beograda i Prištine i normalizacije njihovih odnosa (European Parliament 2025). Ovo pitanje je od nacionalnog značaja za Srbiju, budući da predstavlja ne samo politički, već i duboko identitetski osetljiv izazov. Shodno tome, proces pristupanja postao je sve kompleksniji, što rezultira njegovom usporenom dinamikom i otežanom implementacijom reformi u skladu sa standardima EU. Time se identifikuje postojanje normativne tenzije između zahteva EU i elemenata srpskog kolektivnog identiteta, koja deluje kao strukturno ograničenje procesa evropeizacije i njegovoj doslednoj implementaciji.

Nakon izbijanja rata u Ukrajini sve više dobija na značaju usklađivanje Srbije sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU (ZSBP).³ Prema izveštaju Komisije iz 2024. godine, Srbija nije ostvarila napredak u ovoj oblasti, a nivo njene usklađenosti iznosio je 51% (Republika Srbija: Izveštaj za 2024. godinu, Saopštenje o politici proširenja EU za 2024. godinu, 106). U izveštaju se navodi da se „nije pridružila restriktivnim merama EU, niti izjavama Visokog predstavnika u ime Unije, prema Rusiji, Kini, Belorusiji, Iranu, Demokratskoj Narodnoj Republici Koreji i Venecueli“ (Ibidem, 106). Istovremeno, nastavljeni su odnosi na visokom nivou sa Rusijom, kao i intezivna ekonomska saradnja sa Kinom (Ibidem, 106–107). Uprkos ograničenoj usklađenosti sa ZSBP, Srbija se usmerila na ispunjavanje drugih obaveza iz Poglavlja 31 (Spoljna, bezbednosna i odbrambena politika), nastavljajući da učestvuje i doprinosi misijama i operacijam EU za upravljanje krizama u oblasti Zajedničke bezbednosne i odbrambene

³ Dugoročna spoljnopolitička orijentacija je uspostavljena da bude što otpornija na taktičke promene. Iako su kriza u Ukrajini i kasnija aneksija Krima promenile prirodu odnosa između EU i Rusije, srpska vlada je nastojala da održi delikatnu ravnotežu između međusobno suprotstavljenih prioriteta (Jović-Lazić & Lađevac 2023, 57).

politike (Stanković 2024, 172–173). S obzirom na unutrašnju podelu između država članica EU po pitanju usmeravanja ZSBP i preduzetih restriktivnih mera, kao i zbog percepcije uloge Srbije kao ključnog aktera za održavanje regionalne stabilnosti, pretpostavlja se da je malo verovatno da će se ova država suočiti sa konkretnim posledicama zbog odluke da se ne uskladi s spoljopolitičkim pristupom Unije (Ibidem, 181).

Pored institucionalnih odnosa važno je sagledati i uticaj javnog mnjenja i političkog diskursa na spoljopolitičku orijentaciju Srbije i oblikovanje dometa procesa evropeizacije. U uslovima izostanka vidljivog napretka ka članstvu, istraživanje Ministarstva za evropske integracije Republike Srbije iz decembra 2022. pokazuje da 43% građana podržava pristupanje Srbije u EU, dok je 32% protiv (Evropska orijentacija građana Srbije: Ispitivanje javnog mnjenja 2022).⁴ Podrška evropskim integracijama od strane javnog mnjenja u značajnoj meri opada u državama u kojima političke elite formiraju narative da je članstvo u EU sve manje realno i da ne dovodi do suštinskih promena. Shodno tome, predsednik Aleksandar Vučić, kao najuticajniji politički akter, često upućuje ambivalentne poruke – s jedne strane relativizujući atraktivnost EU, a s druge naglašavajući da je članstvo i dalje najbolja opcija za Srbiju – pri čemu delimično odgovornost za nedovoljno napredovanje u procesu integracija pripisuje samoj Uniji (Dunay 2023, 80). Dakle, analize javnog mnjenja ukazuju da nejasna politika vlasti, antizapadni narativi, ali i percepcija da EU nije posvećena proširenju podstiče podeljenost građana oko članstva u EU i utiče na slabljenje podrške evropskim vrednostima i normama (Petrović, Kovačević i Radić Milosavljević 2023, 178). Nepovoljni stavovi javnosti prema proširenju doprinose eroziji kredibiliteta mehanizma uslovljavanja, čime se umanjuje njegova sposobnost da deluje kao efikasan pokretač evropeizacije.

Prema tome, višedecenijski odnos između EU i Srbije opterećen je brojnim političkim izazovima, koji predstavljaju preduslove za napredak u procesu pristupanja, kao što su normalizacija odnosa s Prištinom i preispitivanje bliskih veza sa drugim geopolitičkim akterima. Usklađivanje sa ovim uslovima dovodi do značajnih političkih i ekonomskih troškova za Srbiju, a pritom EU zauzvrat ne nudi jasnu i izvesnu perspektivu članstva, već deluje kroz posredne i ograničene podsticaje (Mandić 2020, 373–375). Takođe, za prevazilaženje navedenih političkih izazova potrebno je i redefinisati nacionalni identitet, što je neprihvatljivo u domaćem društveno-političkom kontekstu. Iako je EU delovala kao normativna sila i podstakla određene reforme, njen uticaj ostaje ograničen. Ova pojava

⁴ Nedavna istraživanja Instituta za evropske studije i agencije za istraživanje javnog mnjenja *Lidington Research*, iz 2025. godine, ukazuju na dodatno smanjenje podrške pristupanja Srbije u EU, pri čemu se oko 52% građana izjasnilo protiv. Detaljnije vidite na: Takođe videti rezultate projekta COMPASS (Aleksandar Mitić, Ivona Lađevac, Sanja Filipović, Nenad Stekić & Pavle Nedić 2025).

proizilazi iz toga što proces uslovljavanja i pristupanja Srbiji donosi više opterećenja nego koristi, pri čemu se istovremeno dovode u pitanje vitalni interesi i nacionalni identitet, bez ponuđene izvesnosti članstva kao konačne nagrade.

Studija slučaja Republike Albanije

Odnose EU i Albanije karakteriše znatno stabilniji i manje kompleksan okvir saradnje, usled odsustva problema postkonfliktnog nasleđa i osetljivih političkih pitanja koji bi mogli otežati proces pristupanja. Poslednjih decenija, evropske integracije su jasno definisane kao najviši spoljnopolitički prioritet i strateški cilj Albanije, što je formalizovano u brojnim zvaničnim dokumentima i predstavlja sveopšti politički konsenzus. Uprkos jasnoj deklarativnoj orijentaciji ka članstvu u EU, procesi pristupanja i uslovljavanja pokazali su se kao kompleksni i veoma zahtevni, prvenstveno u domenu vladavine prava, borbe protiv korupcije i funkcionalnosti institucija. Zastoj u sprovođenju reformi delom se može objasniti činjenicom da je EU u svojoj politici prema regionu često težila očuvanju stabilnosti umesto da dosledno insistira na demokratskoj transformaciji. Takav pristup ukazuje na ograničenu ulogu EU kao delotvorne normativne sile u procesu evropeizacije Albanije.

Albanija, kao i Srbija, nema jedinstveni spoljnopolitički strateški dokument (Đukanović 2020, 114), ali u relevantnim zvaničnim programima i strategijama dosledno naglašava punopravno članstvo u EU kao dugoročni i glavni spoljnopolitički prioritet. Shodno tome, evropske integracije se kontinuirano ističu u Programima Vlade od 2005. godine do danas. U aktuelnom Programu Vlade za period 2021–2025. godine, kao osnovni zadatak navodi se ubrzano ispunjavanje reformskih obaveza s težnjom obezbeđivanja jasnog datuma za prijem Albanije u članstvo EU (Government Program 2021–2025, 2021, 39). Pored toga, u Nacionalnom planu za evropske integracije 2022–2024 i Nacionalnoj strategiji za razvoj i integraciju 2015–2020, evropske integracije se definišu kao glavni geostrateški cilj Albanije, kojim se podstiče unapređenje ekonomskog rasta, razvoja i blagostanja građana (National Plan for European Integration 2022–2024, 2022; National Strategy for Development and Integration 2015–2020, 2015, 31). Takođe, premijer Edi Rama u svojim programima posebno ističe strateške odnose sa EU, naglašavajući evropski put kao prioritet od nacionalnog značaja (Đukanović 2020, 114–116). Albanija poseduje jasan i stabilan spoljnopolitički konsenzus o odnosima sa EU, bez oslanjanja na multivektorsku spoljnu politiku.

Shodno jasnom spoljnopolitičkom opredeljenju, od suštinskog je značaja sagledati trenutni status Albanije u procesu pristupanja. Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2006. godine, Albanija je započela institucionalnu političku i pravnu saradnju sa Unijom.

Status kandidata je dobila 2014. godine, a pregovore o pristupanju započela je 2022. godine. Otvorila je pregovore u okviru tri pregovaračka klastera – klaster 1 (Osnove), klaster 6 (Spoljni odnosi) i klaster 2 (Unutrašnje tržište) – čime je ukupno otvorila šesnaest pregovaračkih poglavlja (European Parliament 2025). U oblasti Zajedničke spoljne i bezbednosne politike, zadržala je potpunu usklađenost sa izjavama Visokog predstavnika i restriktivnim merama EU, uz to bila je angažovana kao koautor rezolucija kojima se osuđuje ruska agresija na Ukrajinu (Albania 2024 Report, 2024 Communication on EU enlargement policy 2024, 3). Takođe, nastavlja da aktivno učestvuje u misijama i operacijama upravljanja krizama u okviru Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike EU, posebno u misiji *EUFOR Althea* u BiH (Ibidem, 94). Međutim, Albanija se i dalje suočava sa brojnim strukturnim izazovima, pre svega u oblasti vladavine prava, neefikasnosti pravosuđa, rasprostranjenog organizovanog kriminala, korupcije i ekonomske nerazvijenosti (Đukanović and Dašić 2018, 13–14). Ovi problemi predstavljaju karakteristike slabih država, s nedovoljno razvijenim institucijama, i jedan su od osnovnih činilaca koji doprinose usporenoj i nedelotvornoj evropeizaciji. Istovremeno, uzdržano reagovanje evropskih zvaničnika na nedoslednu i selektivnu primenu vladavine prava, kao i na prisutan demokratski deficit, motivisano očuvanjem strateških interesa, podriiva osnovne principe na kojima se zasniva koncept normativne moći EU.

Paralelno sa institucionalnim spoljnopoličkim konsenzusom, u Albaniji je prisutna i široko rasprostranjena podrška javnog mnjenja procesu evropskih integracija. Prema brojnim istraživanjima, građani Albanije su među najvećim zagovornicima članstva u EU u regionu Zapadnog Balkana, pri čemu očekuju značajne pozitivne efekte tog procesa. Prema podacima „Balkanskog barometra“ iz 2023. godine, 92% populacije u Albaniji podržava članstvo u EU, što ukazuje na izrazitu proevropsku orijentaciju države (Regional Cooperation Council 2023). Ovako visok nivo podrške javnosti karakterističan je za države u kojima politički lideri dosledno iskazuju opredeljenost ka evropskim integracijama, kreirajući pozitivne narative o samom procesu pristupanja. Premijer Edi Rama, na primer, u više navrata ističe da Albanija ima za cilj da postane članica EU u tekućoj deceniji, naglašavajući jedinstvenu posvećenost albanskog društva evropskim vrednostima (Office of the Prime Minister of the Republic of Albania 2024). Shodno tome, vrednosti i identitet EU se u albanskoj javnosti percipiraju kao legitimni i usklađeni sa nacionalnim i kolektivnim identitetom zemlje. Samim tim, normativna moć EU dodatno je konsolidovana u Albaniji, budući da se proces integracije zasniva na snažnoj identifikaciji sa evropskom zajednicom i izraženom podudarnošću vrednosnih okvira, što doprinosi efikasnijoj evropeizaciji.

Slučaj Albanije, kao najdosledniji primer proevropske spoljnopoličke orijentacije u regionu, uz izražen društveni i politički konsenzus o

evropskim integracijama i bez primene multivektorske spoljne politike, pokazuje da EU deluje kao osnovni spoljnopolitički orijentir i strateški okvir nacionalnih prioriteta. Dosledna podrška političkih elita i javnog mnjenja, kao i potpuna usklađenost sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU, predstavlja uspešnu internalizaciju vrednosti i normi Unije, koje se u albanskom društvu percipiraju kao legitimne. Uprkos ovakvoj višestrukoj posvećenosti, proces evropeizacije Albanije ostaje delimično ograničen, prvenstveno zbog toga što pozitivni podsticaji, poput obećanja članstva, nisu dovoljni u uslovima slabih institucija, ograničenih kapaciteta za sprovođenje reformi i opredeljenosti same EU za stabilokratiju umesto za delotvorni proces demokratizacije. Takvi uslovi umanjuju efikasnost i efektivnost evropske politike uslovljavanja. Iako je EU u značajnoj meri uspela da oblikuje spoljnopolitički i vrednosni sistem Albanije, njena normativna moć ostaje nedovoljna za sprovođenje duboke demokratske i institucionalne transformacije u državama kandidatima.

Zaključak

EU, kao normativna sila, ima značajnu i kompleksnu, ali neujednačenu ulogu u oblikovanju spoljnopolitičkih orijentacija zemalja Zapadnog Balkana, pri čemu je njen uticaj uslovljen brojnim internim i eksternim faktorima. Studije slučaja Srbije i Albanije ukazuju na delotvornost mehanizama i politika koje EU primenjuje, ali i na značajne razlike u stepenu usklađenosti ovih država sa spoljnom politikom Unije, kao i u načinu na koji političke elite i javno mnjenje percipiraju EU kao jedinstvenog aktera spoljne politike i legitimnog nosioca normi.

Slučaj Srbije, iako je deklarativno opredeljena za člansvo u EU, pokazuje da je proces evropeizacije otežan istorijski složenim odnosima sa Unijom, uslovljen postkonfliktnim nasleđem i nerešenim političkim pitanjima. U tom kontekstu, najkompleksniji politički izazovi su pitanje normalizacije odnosa sa Prištinom, kao i nastojanje da se održi multivektorska spoljna politika, odnosno da se očuvaju bliski odnosi sa međunarodnim akterima čije vrednosti i geopolitičke orijentacije stoje u suprotnosti sa onim koje zastupa EU. Pored toga, izostajanje stabilnog društveno-političkog konsenzusa o punopravnom članstvu u EU dodatno usložnjava evropske integracije Srbije, budući da se često percipira da bi takav proces mogao ugroziti vitalne nacionalne interese i nacionalni identitet. S druge strane, Albanija predstavlja primer proevropski orijentisane države, u kojoj postoji sveobuhvatan politički i društveni konsenzus o evropskim integracijama, uz punu usklađenost sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU, što dovodi do prihvatanja evropskih vrednosti i normi kao legitimnih. Međutim, i u ovom slučaju proces evropeizacije pokazuje strukturna ograničenja usled

postojanja slabih institucija i ograničenih kapaciteta za reforme. Ova analiza navodi na zaključak da EU ima diferenciranu ulogu u regionu, čija delotvornost zavisi od nacionalnog konteksta svake pojedinačne države, uključujući stepen unutrašnjeg društveno-političkog konsenzusa, istorijskog nasleđa, geopolitičke prioritete i identitetske narative.

Uporedna analiza Srbije i Albanije pokazuju da je uticaj EU ograničen ne samo zbog specifičnih nacionalnih okolnosti, već pre svega zbog nedoslednosti i smanjene delotvornosti samih politika i mehanizama Unije koje primenjuje u procesu evropeizacije. Iako je EU u određenoj meri delovala kao normativna sila, podstičući reforme i oblikovala spoljnopolitičku orijentaciju zemalja zapadnobalkanskog regiona, njen uticaj ostaje ograničen kada je reč o sveobuhvatnom usvajanju evropskih normi i vrednosti u državama kandidatima. Ova ograničenja proizilaze iz neefikasne i nedosledne primene politike proširenja, koja se sprovodi putem usporenih i birokratizovanih mehanizama uslovljavanja, pri čemu EU ne nudi jasnu i izvesnu perspektivu punopravnog članstva, već deluje putem posrednih podsticaja. Ovo dovodi do toga da države kandidati sve češće percipiraju da troškovi evropeizacije prevazilaze potencijalne koristi u odsustvu konkretne krajnje nagrade. Dodatno, Unija u praksi deluje kao zastupnik očuvanja postojećeg stanja, a ne kao normativna sila koja sprovodi proces evropeizacije, i time se opredelila za stabiliokratiju umesto za delotvorni proces demokratizacije regiona, što je proizvelo usporavanje reformskih procesa i usklađivanja sa normativnim i vrednosnim sistemom EU. Zbog toga je za budući uticaj EU na spoljnu politiku država Zapadnog Balkana od ključnog značaja dosledna primena mehanizama uslovljavanja, kao i ponovno uspostavljanje punog kredibiliteta procesa proširenja kao realne političke opcije, a ne daleke perspektive.

Dakle, proces evropeizacije na Zapadnom Balkanu nije ujednačen, kontinuiran niti univerzalan, već zavisi od doslednosti primene politika i mehanizama EU i od unutrašnjih karakteristika država kandidata. Shodno tome, nameće se potreba za prilagođavanjem evropskih instrumenata lokalnim političkim i društvenim realnostima, preispitivanjem postojećih mehanizama evropeizacije, kao i unapređenjem kapaciteta i spremnosti država regiona da internalizuju vrednosti i norme EU. Značajno pitanje – kako redefinisati politiku proširenja da bi se obnovilo poverenje u evropsku perspektivu regiona, i u kojoj meri je EU sposobna da deluje kao normativna sila u uslovima interne krize i rastuće spoljnopolitičke konkurencije – i dalje ostaje otvoreno.

Rad je nastao u okviru istraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2025. godine”, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2025. godine (evidencioni broj: 200041)

Bibliografija

- Albania 2024 Report, 2024 Communication on EU enlargement policy. (2024). *Brussels: European Commission*.
- „Angažman EU na Zapadnom Balkanu“. (2019). Preuzeto 23 May 2025 sa *The Diplomatic Service of the European Union*: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/factsheet-anga%C5%BEman-eu-na-zapadnom>
- “At the traditional year-end dinner with the Diplomatic Corps in Albania”. (2024). Preuzeto 1 June 2025 sa *Office of the Prime Minister of the Republic of Albania*: <https://www.kryeministria.al/en/newsroom/ne-darken-tradicionale-te-fundvitit-me-trupin-diplomatik-ne-shqiperi/>
- “Balkan Barometer 2023 Public Opinion, Key Findings”. (2023). Preuzeto 1 June 2025 sa *Regional Cooperation Council*: https://www.rcc.int/balkanbarometer/key_findings/2/public
- Couteau, Benjamin. (2023). *Rival Influences in the Western Balkans: Hard Facts and Limitations*. Paris: Jacques Delors Institute.
- Dabić, Dragana. (2025). „Evropski pristup veštačkoj inteligenciji – između geoekonomske ambicije i oživljavanja teorije o normativnoj moći“. U Bojan Bojanić (ur.), *Savremeni izazovi u ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava* (str. 245–262). Priština: Pravni fakultet Univerzitet u Prištini. DOI: <https://doi.org/10.63177/mns.2025.14>
- Danas. (2025, 18 June). „Javnost nije protiv EU, već protiv obmane: sagovornici Danasa o istraživanju prema kom je više od 50 odsto građana Srbije protiv ulaska u EU“. Preuzeto 25 June 2025 sa: <https://www.danas.rs/vesti/politika/javnost-nije-protiv-eu-vec-protiv-obmane-sagovornici-danasa-o-istrazivanju-prema-kom-je-vise-od-50-odsto-gradjana-srbije-protiv-ulaska-u-eu/>
- Dopchie, Robert, and Lirido Lika. (2024). “The EU Enlargement Strategy in the Western Balkans: Assessing the Implications Amidst the War in Ukraine”. *European Foreign Affairs Review*, 29 (2), 159–176. DOI: <https://doi.org/10.54648/eerr2024007>
- Đukanović, Dragan, and Marko Dašić. (2018). “Current Challenges of the European Integration Process of the Western Balkans Countries”. *Serbian Political Thought*, 17 (1), 5–27. DOI: <https://doi.org/10.22182/SPT.1712018.2>
- Đukanović, Dragan. (2020). *Balkan na posthladnoratovskom raskršću 1989–2020*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Dunay, Pál. (2023). “The European Union in the Western Balkans: It Takes Two to Tangle”. *Connections: The Quarterly Journal*, 22 (4), 61–83. DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.22.4.04>
- Enlargement and Eastern Neighbourhood. (2024). *New growth plan for the Western Balkans*. Preuzeto 23 May 2025 sa: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/75354ed66f5a426e9f29f1c77ce8ce18_en?filename=factsheet_GP_February2024.pdf

- Manners, Ian. (2001). *Normative Power Europe: The International Role of the EU*. Paper presented at ECSA Biennial Conference, Wisconsin. Preuzeto 1 June 2025 sa: http://aei.pitt.edu/7263/1/002188_1.PDF
- Manners, Ian. (2002). "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?". *Journal of Common Market Studies*, 40 (2), 235–258.
- Radaelli, Claudio M. (2003). "The Europeanization of Public Policy". U *The Politics of Europeanization* (str. 27–56). New York: Oxford University Press.
- Republic of Albania, Council of Ministers. (2015). *National Strategy for Development and Integration 2015–2020*. Tirana.
- Republic of Albania, Council of Ministers. (2021). *Government Program 2021–2025*. Tirana.
- Republic of Albania, Council of Ministers. (2022). *National Plan for European Integration 2022–2024*. Tirana.
- Schimmelfennig, Frank, and Ulrich Sedelmeier. (2005). "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe". U *The Europeanization of Central and Eastern Europe* (str. 1–49). New York: Cornell University Press.
- Schimmelfennig, Frank, and Ulrich Sedelmeier. (2004). "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe". *Journal of European Public Policy*, 11 (4), 669–687.
- Sedelmeier, Ulrich. (2020). "The Europeanization of Eastern Europe: The External Incentives Model Revisited". *Journal of European Public Policy*, 27 (6), 814–833.
- Srdan, Jovan. (2023). "The Evolution of Serbian Foreign Policy under Vučić: Navigating between the European Union and Russia". *Perspective Politice*, 16 (1–2), 106–123.
- "The Western Balkans". (2025). Preuzeto 23 May 2025 sa *European Parliament*: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/168/the-western-balkans>
- Union, The Diplomatic Service of the European Union. (2025). "The EU and the Western Balkans: Towards a Common Future". Preuzeto 22 May 2025 sa: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-and-western-balkans-towards-common-future_en
- Zweers, Wouter, et al. (2020). *China and the EU in the Western Balkans: A Zero-Sum Game?* Hague: The Clingendael Institute.